

SYNVÄRLDEN

Nr 2 2019

Tidskrift för fakta, debatt och utveckling kring synskaderehabilitering

Några av deltagarna i kursen Synutveckling och barns syn, sid 17

Förändringar på arbetsförmedlingen, sid 8

Optik för centrala bortfall, sid 19

Ges ut i samarbete mellan
Synskadades Riksförbund – SRF,
Föreningen För Synrehabilitering
– FFS och Specialpedagogiska
Skolmyndigheten, Resurscenter
syn i Stockholm och Örebro.

Redaktion:

Jan Wiklund, tel 0734-201 603
Lisen Lehman (ansv.utg)
tel 010 473 54 43

Postadress:

Nya Synvärlden
SRF, 122 88 Enskede

e-post:

niasyn@srf.nu

2019 kommer Nya Synvärlden ut
med fyra nummer

Manusstopp 2019:

1/2019: 1 mars
2/2019: 15 maj
3/2019: 15 september
4/2019: 1 december
Tidningen kommer ut på svart-
skrift och läsbar pdf.
Adressändringar och nya
prenumerationer anmäls till
kansli@ffss.se.

Skicka gärna ditt bidrag – artikel
eller annons – till tidningen på
epost. Redaktionen förbehåller sig
rätten att korta ner och redigera
insänt material. Annonser går
givetvis in obeskurna.
Artiklarna läggs dock oftast in
oredigerat och författaren ansvarar
själv för innehållet.

OBS att digitalbilder kräver hög
upplösning. Bilder tagna med
mobil **kan** bli usla!

Redaktionen skickar ett varmt
tack till alla som medverkat med
material i detta nummer!

ISSN 1401-4742

Innehåll

Inledare	3
Landet runt	
Iris Hadar satsar på nya orter	4
Synchefsmötet: Hur kan vi göra mera lika?	5
SRF:s ledsagarundersökningar 2019	6
Nedskärningarna	
Förändringar på Arbetsförmedlingen	8
Dövblinda drabbas hårt	10
Den inställda konferensen	
Från årsmötet	12
Årets FFS-are	12
Göteborgsprojekt för ökad rörlighet	13
Hur använder personer med synnedsättningar internet	14
Utbildningar	
Synutveckling och barns syn i Örebro	17
Forskning	
Optik för centrala synfältsbortfall på väg?	19
SRF:s medlemsforum	
Bristen på ledsagning ett huvudtema	20
Hjälpmedel	
En ny sorts glasögon	22
Ett par nya läsapparater	23

FFS — Föreningen För Synrehabilitering

Ordförande:
Lisen Lehman
tel 010 473 54 43
E-post: kansli@ffss.se
Webbsida: www.ffss.se

Kom ihåg att betala in medlemsavgiften!

För att bli medlem gå in på www.ffss.se och länken "bli medlem!". Fyll i
formuläret så kommer en faktura på medlemsavgiften 250:-
Organisationsnummer 85 72 05 – 8199

Utveckling nödvändig

Synrehabiliteringen i Sverige behöver en ansiktslyftning. Arbetsförmedlingen hotar att säga upp synspecialister, syncentralerna har svårt att hantera gravt synskadades och blindas behov av grundläggande rehabilitering, och folkhögskolornas syninriktade kurser har problem. Ett aktuellt exempel på ett sådant problem är att Haga-bergs folkhögskola inte heller i år kommer att kunna genomföra en utbildning av syn- och hörselinstruktörer på grund av för få anmälda.

Vi vet att sysselsättningsgraden bland synskadade sjunker. Det allra viktigaste motmedlet mot detta vore att en bred, arbetslivsinriktad rehabilitering av hög kvalitet återinförs i Sverige. Personer som blir gravt synskadade eller blinda i vuxen ålder måste få det gedigna stöd som krävs för att bli konkurrenskraftiga på arbetsmarknaden. Och gravt synskadade och blinda ungdomar kan behöva komplettera sin habilitering.

SRF vill att ett nationellt kompetenscenter för gravt synskadades och blindas rehabilitering skapas. Individerna måste här kunna få all den rehabilitering som behövs. Gruppundervisning bör vara grunden, inte minst av psykologiska skäl, även om individuella insatser behövs som komplement.

Modern, digital teknik måste sättas i centrum, men den vita kappen och punktskriften är lika viktiga idag som någonsin förr. Det krävs en helhetssyn på människan, och alla delar i livet behöver fungera. Då kan vi synskadade leva ett aktivt och självständigt liv, och också hävda oss på arbetsmarknaden.

Ett nationellt kompetenscenter för arbetslivsinriktad synrehabilitering är inte samma sak som att all rehabilitering behöver ske på samma ställe. Men kompetensen behöver samlas så att resurserna används så effektivt som möjligt. SRF skulle kunna vara en positiv medspelare i en sådan förändring.

De kommunala syn- och hörselinstruktörerna kan göra enklare anpassningar i hemmet, och träna individer i hemmet och närmiljön. De är således ett viktigt komplement till regionernas synrehabilitering. Men syn- och hörselinstruktörer finns inte i alla kommuner, och även denna yrkesgrupp hotas av nedskärningar. Detta är i grunden ologiskt eftersom de skapar självständigare individer och därmed kan undanröja andra kommunala kostnader.

Folkhögskolornas roll behöver också stärkas. De olika synkurser som finns är oerhört viktiga. De ger möjlighet till intensiv rehabilitering i grupp.

Jag har hört att synskadade inte erbjuds denna möjlighet i alla regioner. Att inte erbjuda synskadade specialanpassade folkhögskolekurser är oacceptabelt.

Det är också viktigt att uppmuntra nysynskadade att söka kontakt med sin lokala SRF-förening. Jag hör så ofta att: ”det bästa som hände mig var när jag kom med i SRF”. Sådant är roligt att höra, men jag är inte naiv. Jag är övertygad om att sådana uttalanden bygger på att dessa personer upplevt det som mycket positivt att träffa andra synskadade och få utbyta tankar och erfarenheter. På de platser där SRF erbjuder så kallade kamratstödsgrupper så är dessa ett utmärkt sätt att lära sig hantera sin synskada.

Låt oss gemensamt verka för att synrehabiliteringen i Sverige utvecklas. Alla goda krafter behövs!

Håkan Thomsson
ordförande Synskadades Riksförbund (SRF)

Iris Hadar satsar på två nya orter

Sedan flera år tillbaka bedriver Iris Hadar en arbetsmarknadsutbildning för personer med synnedsättning. Nu finns kursen snart tillgänglig på två nya orter.

I dagsläget finns utbildningen i Göteborg, Malmö, Kristianstad, Sundsvall och i Växjö. Tjänsteansvarig Jens Hansen berättar att företaget från och med juni månad kommer att erbjuda kursen i Umeå och till hösten även i Skellefteå.

Arbetsmarknadsutbildningen består av två delar; en förberedande utbildning och en arbetsmarknadsutbildning som till stor del är arbetsplatsförlagd. Den första delen av kursen innehåller främst arbetslivsorientering. En viktig del är att ge exempel på olika branscher som personer med synnedsättning kan jobba inom.

– Vi har ett samarbete med polisen i Skåne. Där arbetar idag fem-sex stycken synnedsatta med bandutskrifter. De skriver bland annat av dialogförhör. Inom ICA jobbar våra före detta kursdeltagare med varuplock. Då har man ofta ett elektroniskt förstoringsglas med sig för att kunna läsa av streckkoder och annat, säger Jens Hansen.

Under denna inledande del av kursen hjälper Iris Hadars personal till med ansökningshandlingar och CV. Kursdeltagarna får även utbildning på datorbaserade hjälpmedel och

i Office-paketet så att de är väl förberedda inför en kommande arbetssituation.

– Dessutom berättar vi om synnedsättningar och vilka hinder som kan finnas i arbetslivet, om det nu finns några. Sedan gör vi studiebesök på olika arbetsplatser.

Den andra delen av kursen innehåller arbetsplatsförlagt lärande, så kallat APL.

– Det är en praktisk del där man går ut och arbetar hos en arbetsgivare. Inför starten tar vi reda på vilka anpassningar i form av exempelvis arbetstekniska hjälpmedel som behövs. Dessa står arbetsförmedlingen för, säger Jens Hansen. Fungerar allting bra kan det bli möjlighet till anställning.

Vilken typ av arbeten som deltagarna utför under sin APL varierar. Det är till exempel administrativa arbeten, arbeten inom livsmedelsbranschen och inom industrin.

Jens Hansen menar att det finns skillnader mellan Iris Hadars arbetsmarknadsutbildning och de ordinarie söka jobb-kurserna som Arbetsförmedlingen erbjuder.

– Hela vår utbildning är individanpassad och vi stöttar deltagarna hela vägen.

Jens Hansen har arbetat med den här utbildningen sedan 2013

och han tycker att Iris Hadar har lyckats bra med den.

– Vi har fått ut nästan 40 procent av deltagarna i arbete.

Han säger att de resterande 60 procenten har gått vidare på olika sätt.

– Några har gått vidare i utbildning eller lyckats skaffa ett jobb på egen hand. Andra har inte lyckats få något arbete. Där har vi tyvärr inte nått vårt mål.

Jens Hansen berättar att Iris Hadars personal uppmuntrar kursdeltagarna att ta kontakt med syncentralen för att få hjälp i sin vardag. Utöver det samarbetar inte Iris Hadar med syncentralerna i dagsläget, men han är positivt inställd till någon form av framtida samarbete.

Alla personer med synnedsättning som är inskrivna på arbetsförmedlingen kan gå Iris Hadars arbetsmarknadskurs. Det behövs dock ett beslut från personens handläggare innan hen kan börja. Utbildningen har en rikt-tid på 44 veckor. Den bedrivs på heltid, det vill säga 40 timmar per vecka. Då är restiden inräknad så deltagarna är på plats på Iris Hadar eller på sin APL måndag till fredag mellan klockan 9-15. Om deltagarna har ett arbetskraftsutbud på 50% är de istället närvarande klockan 9-12.

Eva Fridh

Hur kan vi göra mera lika – nationella riktlinjer behövs.

Synchefsmötet handlade i år om nationella riktlinjer, register och vidareutbildningar.

En mångårig tradition har brutits – chefsdagarna för ”SYN” hölls inte på Bosön utan vi var på Freys Hotell i centrala Stockholm. Tidsbesparande eftersom det är lite bökigt att ta sig till och från Bosön men det gör också att alla stannar kvar när de väl tagit sig dit.

Den röda tråden för årets dagar var nationella riktlinjer. Det kom bland annat upp som en punkt vid träffen med SRF dagen innan chefsdagarna. SRF har sammanställt syncentral-senkäten som var ute hösten 2018. Sammanställningen visar tydligt att det är stora skillnader på allt från besöksavgifter, väntetid till första besök, vad som räknas som hjälpmedel och träningsinsatser beroende på var i landet du bor. Valon Hetemi berättade på förra SC-chefsdagarna om det arbete som Västra Götaland gjort kring vårdprocesserna. Alla vi övriga blev helt begeistrade och ville göra något liknande på hemmaplan. Det beslutades senare att arbetet skulle påbörjas i några utvalda regioner. Målgrupp: Stockholm, Halland, Skåne och Jämtland.

Syfte: Ta fram ett gemensamt förslag på nationellt arbets sätt utifrån vårdprocess syn.

Man kommer att utgå från

Västra Götalands material, stämma av om det stämmer in på övriga regioner och i så fall föreslå det som nationellt.

SKRS upptog eftermiddagen dag 1. Jag tänkte först att det var onödigt mycket tid lagt på det eftersom SKRS har egna användarmöten men det visade sig att det var behövligt. Även här lyser det igenom att vi tänker och gör olika. Om vi ska ha nytta av ett kvalitetsregister måste det bli bättre likriktning och utökad täckningsgrad. En nyhet är att man tagit bort kravet på att fråga varje patient om deltagande. Det räcker att skicka ut info i kallelsen.

Fanny Franzén-Pettersson, verksamhetschef i Halland har valts in i styrgruppen. Det finns behov av en kurator också.

Göteborg har påbörjat ett försök att mäta effekten av insatserna. Det är inte patienten utan behandlaren som ska göra bedömningen. I mina öron låter det som en alldeles för subjektiv bedömning. Man måste ha något som är mätbart och som hänger ihop med målen.

Vi pratade mycket om när man är NY som patient. På syncentralen är man bara NY en gång men i SKRS blir man NY när man börjar ett nytt ärende. Det blir förvirrande. Vi måste minska möjligheten till egna tolkningar och styra upp

direktiven bättre. Detta gäller inte minst KVÅ-koderna. Vid senaste användarmötet pratades det om samlingskoder för olika yrkesgrupper. Arbetsgruppen har tagit fram manualer för detta som kommer att skickas ut. Förslaget från arbetsgruppen var att man ska få välja om man vill använda samlingskod eller de nuvarande men det röstades ner i chefsgruppen. Flera varianter ger ännu större spretighet och förlänger processen att styra upp en enhetlig registrering. Det är bättre med strikta kriterier och att alla rättar sig efter dem.

Nationella dagar är återkommande på dagordningen. Det handlar om kuratorsdagar, syn-datadagar, barndag och SCOP. SCOP-dagarna skiljer sig från de övriga då det är en förening som själva arrangerar och fixar program. De andra dagarna arrangeras av olika regioner och det har varit bekymmersamt att få någon intresserad de senaste åren. Man kanske ska satsa på nationella dagar vartannat år och regionala vartannat? Norra regionen har problem med att det går så mycket tid till resor. Några regioner tar upp att det vore en fördel om alla dagarna sammanföll så att det inte blir så utspridd frånvaro. Man skulle då kunna ha någon gemensam föreläsning innan

Ledsagarundersökningarna våren 2019

En flexibel och väl fungerande kommunal ledsagning kan vara en förutsättning för att kunna delta i samhällsliv och sociala sammanhang. Insatsen är dock i stor utsträckning förknippad med betydande kostnader för individen och olika begränsningar för hur, var och när den kan användas. Det framgår i de två undersökningar om kommunal ledsagning som Synskadades Riksförbund låtit göra under våren.

I SRF:s nya Kommunenkät om ledsagning enligt Socialtjänstlagen framgår att kommunerna har flera begränsningar för hur insatsen kan beviljas. Exempelvis svarar två av tio kommuner att det finns en geografisk begränsning för var ledsagningen kan utföras. I tre av tio kommuner finns det en begränsning för typ av aktivitet som insatsen kan användas till. Det finns också de kommuner som har begränsning för vilken

tid på dygnet ledsagningen kan utföras.

Det är dessutom bara 7 av 10 kommuner som beviljar ledsagning enligt SoL som en egen insats. I övriga kommuner beviljas stödet inom ramen för annan insats som till exempel hemtjänst eller boendestöd, vilket riskerar att osynliggöra de specifika behov som synskadade har.

I kommunenkäten framgår det också att ledsagning enligt SoL

>>>>

men delar upp sig i yrkesgrupper. Problemet med ett sådant arrangemang är att på våra små syncentraler är det ofta samma person som jobbar med ex barn och IT. I år skulle norra regionen ordna kuratorsdagarna men de har aviserat att de inte mår med detta och därför kommer 2019 att bli ett överhoppat år. Stockholms syncentral tar på sig att ordna syndatadagar hösten 2019. Barndagen hänger ännu i luften.

NKCDB informerade om ett projekt som pågår. Det faller också inom området ”se över och försöka skapa lika förutsättningar nationellt”. Del 1 är att göra en inventering kring rehabiliterings-/habiliteringsinsatser för personer med dövblindhet. Del 2 är att ta reda på vad brukargruppen tycker att de behöver och vad de anser att de

får. Del 3 är en kunskaps- och litteraturöversikt.

Bra dagar – effektivt och högt i tak! Det är en energikick att träffa kollegorna och känna att de problem och frågeställningar man har delas av andra. En del har kommit längre och då kan man dra lärdom av deras resultat.

*Gun Olsson
Syncentralschef i Kalmar*

Redaktionen behöver ny Sc-representant

Eftersom Gun Olsson går i pension i höst behöver Nya Synvärlden en ny rapportör av vad som händer på syncentralerna.

Uppdraget innebär att hålla sig informerad, att tipsa redaktionen (dvs vara med på ett 45 minuter långt telefonmöte inför varje nummer), och om så önskas be folk skriva. Annars skriver redaktören.

SPSM är representerat; bortfall av syncentralerna skulle innebära en stark kvalitetsförlust.

Intresserade kan höra av sig till Catharina Henriksson i FFS' styrelse, 0498-268318, catharina.henriksson@gotland.se

ofta betyder stora kostnader för individen. I bara 4 av 10 kommuner är ledsagning enligt SoL avgiftsfri. I övriga kommuner förekommer olika sätt att ta betalt för insatsen. I mer än hälften av de kommuner som tar ut en avgift sker detta i form av en timkostnad. Det genomsnittliga beloppet för denna timavgift är enligt enkäten 243 kronor.

Nästan var femte kommun svarar vidare att brukaren själv får betala för ledsagarens eventuella utgifter för exempelvis biljetter, fika eller mat.

Under våren har SRF också låtit göra en intervjustudie om betydelsen av kommunal ledsagning. Majoriteten av deltagarna i denna andra, mer kvalitativa, undersökning har fått antalet beviljade timmar neddragna under de senaste åren och flera har fått avslag vid förnyelse av ledsagning enligt LSS. Samtliga deltagare uppger att livskvaliteten har försämrats på grund av dessa neddragningar. Bland annat har färre timmar inneburit sämre möjligheter till motion och fysisk aktivitet samt högre krav på anhöriga.

Så här kommenterar en av de intervjuade:

“Antalet timmar har halverats det senaste året. Jag tappar mycket initiativförmåga, och har lagt ner vissa föreningsaktiviteter. Jag kan glömma träning och studiecirkel. Det påverkar mitt humör och min hälsa negativt.”

Studien bekräftar dock att ledsagningen har mycket stor betydelse för intervjupersonerna och

deras vardag. Det handlar om ett förbättrat mående fysiskt och psykiskt, en större frihetskänsla och Att kunna ha en fungerande vardag.

Synskadades Riksförbund är starkt emot de neddragningar och begränsningar som görs och ger flera förslag på åtgärder för att vända den negativa utvecklingen. Delaktighet, självbestämmande och frihet i vardagen måste garanteras även för blinda, dövblinda och gravt synskadade

Bland annat måste personkretsen för LSS-lagen förtydligas så att blinda, dövblinda och gravt synskadade garanteras rätt till ledsagarservice enligt LSS. Vi vill också att både LSS-insatsen och SoL ledsagning utvecklas och görs mer ändamålsenlig för de personer den är avsedd för. Bland annat måste insatsen kunna användas till annat synrelaterat stöd än bara ledsagning från A till B.

Det är också viktigt att ledsagning, även enligt SoL, alltid ska beviljas utan kostnad för individen, att den som beviljar ledsagning också ska stå för eventuella omkostnader för ledsagaren och att ledsagarinsatsen inte ska kunna begränsas till den egna kommunen eller till en viss tid på dygnet.

För att uppmärksamma ledsagningen genomför SRF en kampanj i Sociala medier med namnet #rättvisutmaning. #rättvisutmaning handlar om att synskadade ska ha samma möjligheter att ta hand om sin hälsa

som andra. Promenaden, loppet eller gympasset ska inte starta med en ännu större utmaning – att få ledsagning. #rättvisutmaning kräver därför en mer flexibel och generös ledsagning och uppmanar samtidigt våra politiker att anta #rättvisutmaning. I kampanjen har bland annat ett par kortare porträtt filmer spridits i sociala medier.

Mikael Ståhl
*Utredare/intressepolitisk handläggare,
Synskadades Riksförbund*

Förändringar på Arbetsförmedlingen

Vad innebär förändringarna på Arbetsförmedlingen för personer med synnedsättning?

För de flesta av oss ger arbetet mening i livet och att ha ett arbete är viktigt för vår identitet och självkänsla. Att ha ett arbete handlar också om att bli sedd, känna att man bidrar till det gemensamma och få ökad egenmakt. Färska siffror visar att personer med funktionsnedsättning i högre utsträckning står utanför arbetsmarknaden.

När Arbetsförmedlingen nu fått en markant lägre budget att disponera krävs stora förändringar och en förflyttning till digitala kanaler för att Arbetsförmedlingen ska kunna utföra sitt uppdrag och hantera den stora mängden kunder. Kontor läggs ner och anställda har sagts upp, gått i pension eller bytt arbetsgivare. Den personliga servicen påverkas självfallet. Även om det utlovats att personer med funktionsnedsättning ska undantas från nedskärningarna och förändrad service eftersom Arbetsförmedlingen även fortsättningsvis har ett särskilt uppdrag att hjälpa fler arbetslösa med funktionsnedsättning till jobb eller studier.

I dag är varje kund ett ärende en utpekad ansvarig handläggare. I framtiden kan varje kund istället ha flera olika ärenden som var och ett har en ansvarig handläggare via olika kanaler

exempelvis Arbetsförmedlingens digitala tjänster, kundtjänst via telefon eller personligt möte via webben. Dokumentationen sker i planeringsverktyget, ett öppet format där kunden själv tar del av och påverkar innehållet. Vad blir nästa steg i mitt arbetssökande? Vilka åtgärder är aktuella för att jag ska nå målet arbete? Vem gör vad? Kunden erbjuds möjligheter, men får också ett större ansvar att själv driva sitt ärende framåt. Tanken är samtidigt att de kunder som behöver får, via behovsprövade tjänster, fortsatt tillgång till en personlig handläggare. Det är dock fortfarande oklart hur den personliga servicen kommer att kunna levereras med tanke på kontorsnedläggningarna och den minskning av personal som skett.

Hinder för arbete

Studier och undersökningar, bland annat från Myndigheten för delaktighet, visar att personer med funktionsnedsättning generellt har svårare att finna arbete. Siffror visar att 56 % är i sysselsättning, där motsvarande andel i den övriga befolkningen är ca 80 %. Barriärerna till arbete är många; förtutfattade meningar, okunskap och rädslor, osäkerhet kring tillgång till stöd och insatser, funderingar kring kompenserande arbetshjälpmedel, risk för ökade kostnader mm. Listan kan göras lång. Det är tyvärr många arbetsgivare och

kunder som inte känner till att vi kan erbjuda ett särskilt stöd till personer med synfunktionsnedsättning ut i arbete.

För personer med synnedsättning kan hjälpmedel och anpassning av miljön och arbetsituationen vara helt avgörande för om en person kan klara av att arbeta. Utredning av arbetsförmåga utgör en grund och här ingår även miljöinriktade insatser, till exempel att med hjälp av arbetskravsanalys och arbetsanalys identifiera lämplig arbetsmiljö för individen och att påverka och anpassa omgivande faktorer i en arbetssituation. Att prova ut och ge förslag till arbetshjälpmedel, ergonomisk rådgivning samt att ge information om alternativa arbetssätt är andra viktiga arbetsuppgifter som kan göra stor skillnad för den enskilde. Väntetiderna för insatserna kan förväntas bli längre i och med att personalen nu minskas.

Extern och intern information blir än viktigare

Vad innebär detta i praktiken för personer med synnedsättning som är i behov av vårt stöd i sitt arbetssökande eller har behov av arbetshjälpmedel och anpassning under sin anställning? Vi kommer att lämna det konsultativa arbetssättet där vi tidigare arbetat på uppdrag av en arbetsförmedlare. Eftersom kunden inte längre kommer att ha en personlig arbetsförmedlare faller

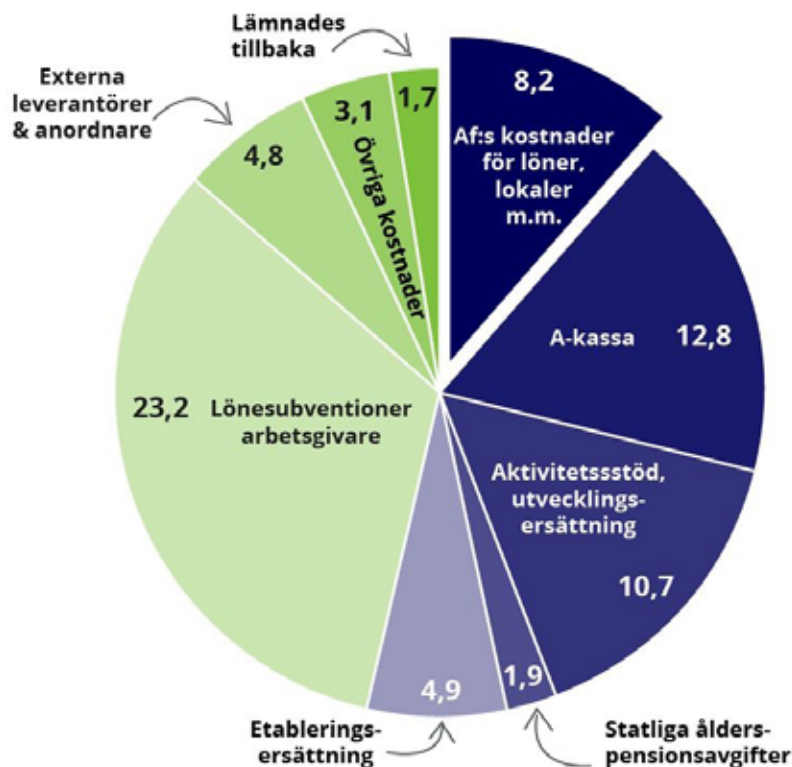
detta arbetssätt. Enheten Syn Döv Hörsel kommer inte längre att vara en egen enhet med chef utan kommer att hamna som sektion under verksamhetsområde "Arbetsökande". Hur det kommer att fungera i praktiken och vilka förändringar det innebär är för tidigt att säga.

En farhåga är att det kan bli svårt för kunderna, personer med synnedsättning, att hitta fram till oss! Vi behöver bli mer kända för den enskilde så att hen själv kan efterfråga våra tjänster. Samtidigt har personalen minskat och det kan bli svårt att hinna med arbetet då vi förväntas täcka upp stora geografiska områden. Vi kommer inte att kunna erbjuda stöd via socialkonsulent eller psykolog på samma sätt som tidigare vilket försämrar servicen. Viktiga kompetenser försvinner när personal försvinner. Enhetligheten över landet försämrats och kan innebära att olika grad av service erbjuds beroende på var i landet man bor.

www.arbetsformedlingen.se

Arbetsförmedlingens digitala system erbjuder i dagsläget inte full tillgänglighet och kan vara svåra att hantera även för en van datoranvändare som nyttjar skärmläsning- och förstoringsprogram. Ett förbättringsarbete är startat som förhoppningsvis kommer att ge resultat inom kort. Vi strävar efter att få till stånd ett enklare sätt att komma i kontakt med oss på Syn Döv Hörsel, bland annat via bättre information på webbplatsen www.arbetsformedlingen.se.

Så användes de 71,3 miljarderna 2018

Så här fördelades kostnaderna 2018. Det är en vanlig missuppfattning att Arbetsförmedlingen kostar över 70 miljarder när detta i själva verket är kostnaden för hela arbetsmarknadspolitiken. Även om Arbetsförmedlingen förändras kommer kostnader för exempelvis a-kassa och aktivitetsstöd att kvarstå.

Informationen behöver bli mer omfattande, tillgänglig och lättåtkomlig för att kunderna själva ska kunna ta reda på vilka möjligheter som finns till extra stöd för den som har en synfunktionsnedsättning. Det behövs mer beskrivande information om insatser och åtgärder som finns för att underlätta och hur förutsättningarna att ansöka om arbetshjälpmedel och anpassningar av en arbetsplats går till bland mycket annat.

Målbild 2021

Det som händer på Arbetsförmedlingen är en genomgripande

förändring som påverkar allt från organisation, informationsstruktur, arbetssätt och införande av nya digitala tjänster och IT-stöd. Arbetsförmedlingen är en stor och komplex organisation och det kommer att ta tid innan allt är på plats och fungerar som det ska. Målbilden är att det i stort sett ska vara klart 2021 där en kund ska kunna röra sig sömlöst i sitt flöde mellan de olika kanalerna, utan avbrott. Kunden ska uppleva en enhetlig service oberoende kanal och myndighetens organisationsstruktur.

Lena Söderberg
Synpedagog, Arbetsförmedlingen Syn
Döv Hörsel

Dövblinda drabbas hårt av nedskärningarna

Det var en tung börda som föll från Kristofer Petersons axlar när han fick kontakt med arbetsförmedlingens enhet Syn Döv Hörsel. Plötsligt började bitarna falla på plats.

– Jag fick hjälp med att hitta praktikplatser, söka jobb och skriva ansökningar. Allt sånt som är svårt om man har dövblindhet. Det betyder jättemycket, säger han.

Men nu väntar dramatiska nedskärningar av stödet till personer med funktionsnedsättning.

– Det blir katastrof, säger dövkonsulent Irene Söderlind på AF Rehab i Härnösand som just den här dagen ska träffa en tänkbar arbetsgivare tillsammans med Kristofer.

– Som det ser ut idag kommer nästan alla socialkonsulenter och psykologer att försvinna från AF Rehab. Det kommer att drabba personer med dövblindhet särskilt hårt. Och även om vissa dövkonsulenter blir kvar kommer stödet inte alls att vara som i dag.

Kristofer Peterson är 26 år, bor i Härnösand och har Ushers syndrom typ 1B. Man föds döv, har problem med balansen och näthinnesjukdomen retinitis pigmentosa som innebär att synfältet gradvis krymper så att det till slut ofta blir som att betrakta världen genom ett sugrör. Kristofer Peterson har bara goda

referenser från tidigare jobb.

Kristofer fick sin diagnos när han var sex år. Föräldrarna förstod att sonen skulle bli dövblind. Men själv insåg han inte konsekvenserna.

– När jag var fjorton-femton och ville läsa el och fordonsteknik på gymnasiet sa mamma att min syn skulle försämrats efter tjugo. Det förträngde jag. Det blev till slut samhällsprogrammet på riksgymnasiet för döva och hörselskadade i Örebro. Efter studenten började Kristofer på universitetet. Det blev en chock. För första gången i livet befann han sig i ett sammanhang där ingen annan behärskade teckenspråk.

– Jag hade inte insett hur svårt det skulle bli. Och inte vilket ansvar jag själv plötsligt fick, bland annat för att det fanns tolkar. Ibland dök tolkarna inte upp och ibland hade jag glömt beställa. Det blev mycket stress. Jag var inte mentalt förberedd och hade heller inte förstått hur höga kraven var.

I samma veva gick Kristofers cochleaimplantat sönder vilket innebar att han var helt utan hörsel i långa perioder. Han kunde vakna på morgonen utan att höra någonting men ibland kom hörseln tillbaks senare på dagen. Under tiden som implantatet var på lagning missade Kristofer en del undervisning. Tentan gick inte så bra och i december 2014

hoppade han av studierna. Det hade blivit för mycket.

– Jag var inte mig själv under den perioden. Jag tyckte fortfarande det var pinsamt att ha dövblindhet. Jag hade accepterat att jag är döv men det var pinsamt att stå i klassrummet och berätta att jag är synskadad.

Att ha ett jobb har alltid varit viktigt. Kristofer har haft sommarjobb sedan han var femton och alltid fått goda referenser. Nu, våren 2015, flyttade han tillbaks till sin pappa i Härnösand. Han hann knappt packa upp väskorna innan pappersfabriken Mondi Dynäs där han jobbat i flera somrar, ringde och erbjöd jobb. Samtidigt sökte och fick han ytterligare ett jobb.

– Det var som personlig assistent och gick bra att kombinera med det andra, säger han.

– Första tiden tänkte jag inte alls på att synen kunde bli ett hinder. Det liksom smög sig på. Jag började snubbla och märkte att jag inte var lika alert men kämpade bara på.

Hösten 2016 kontaktade han arbetsförmedlingen för första gången och träffade dövkonsulenten Irene Söderlind. Hon hjälpte till att ordna en praktikplats.

– Det var inga problem alls. Kristofer fick komma till Teckenspråkscentrum, ett socialt företag som enbart anställer teckenspråkiga. De tar reda på

personens kompetens och försöker hitta jobb som passar.

Efter fyra-fem månader tyckte Kristofer att han varit praktiskt tillräckligt länge och ville vidare. Det visade sig att pappersfabriken än en gång hade plats för honom. Nu behövdes ingen handledning, han arbetade självständigt med att digitalisera och arkivera ritningar.

– Det var jätteroligt. Andra kom till mej och frågade efter ritningar på maskinerna.

Nu gick Kristofer också med i A-kassan.

– Jag var studerandemedlem sedan 2014 och trodde det räckte. Det gjorde det inte. Men jag lyckades kvalificera mig för att kunna få ersättning.

Sista tiden på jobbet var Kristofer konstant trött. Efter jobbet orkade han ingenting, inte ens laga mat.

– Jag vågade inte säga att jag inte orkade jobba 100 procent. Jag ville vara en duktig arbetare. Men nu gick det inte längre. Jag hade fått reda på att det finns aktivitetsstöd för dem som inte fyllt 29. Då kan man få arbeta 75 procent och få ersättning från försäkringskassan för 25 procent. Jag provade att ansöka själv men klarade inte ut det.

– Som tur var fick jag träffa socialkonsulenten Britt-Marie Fransson på samma enhet, Syn Döv Hörsel Nord på AF Rehab. Jag fick så väldigt bra hjälp. Både med att ansöka om färdtjänst och att prata om ett realistiskt schema och arbetstid. Just nu är ansökan om aktivitetsersättning aktuellt.

– Det var också Britt-Marie

Fransson som tog upp frågan om den försämrade synen.

– Hon visste att jag inte kunde punktskrift och att jag inte använde vit käpp. Hon berättade vad jag behövde göra. Jag lyssnade men använde inte käppen på jobbet. Jag var så rädd för att arbetskamraterna skulle ta illa upp, säger Kristofer.

– Alla visst ju att jag ser dåligt men det tog ändå emot. Jag hade käppen med mig men hopvikt i fickan så den inte syntes och tog inte fram den förrän sista dan på jobbet.

När Kristofer blev arbetslös funderade han mycket på sitt eget liv. Hur skulle han gå vidare? Vad behövde han?

– Jag hade jättemycket ångest. Skulle jag söka nytt jobb eller ta tag i dövblindheten? Till slut kom jag fram till att jag måste få synrehabilitering och lära mig punktskrift. Nu kan jag läsa punkt men är inte flytande på det. För ett år sedan kunde jag ingenting.

Ett sätt att ta tag i dövblindheten var att gå med i Unga hörsel-skadade. Kristofer fick en plats i distriktsstyrelsen och började läsa rapporter och protokoll.

– Då förstod jag vilka brister det finns i systemet. Det finns stöd men nästan alltid handlar det om hörsel för sig och syn för sig. Jag har aldrig fått båda delarna samtidigt och har inget dövblindteam i närheten.

– Jag skulle velat få rätt stöd mycket tidigare. Tänk om jag fått lära mig punkt när diagnosen ställdes i stället för nu när jag är mitt i processen med att söka jobb.

Kristofer är en aktivist som på olika sätt skapat uppmärksamhet för situationen kring unga med dövblindhet. Artiklar i lokalpressen berättar om hur han bröt sin vita käpp under ett möte i kommunfullmäktige. Det var en protest mot att beslutet fattades utan att ta hänsyn till att kollektivtrafiken inte fungerar för personer med dövblindhet. Detsamma gäller färdtjänsten dit det inte går att sms:a en beställning.

– Sedan Kristofer blev arbetslös har han sökt fler än 60 jobb utan resultat. Det ledde också till en uppmärksammad artikel i lokaltidningen. Men också till att potentiella arbetsgivare hörde av sig.

– Det är ju bra men jag mår ändå inte så bra. Jag tycker att jag har så mycket kompetens men inte får betalt för det jag kan. Vissa dagar känner jag mig psykiskt sjuk.

Irene Söderlind ser trots allt ljus på Kristofers framtid.

– Arbetsmarknaden är som den är. En praktikplats är ändå ett sätt att få in en fot. Även om den inte leder till en anställning får arbetsgivare ändå träffa Kristofer och se vilken positiv person han är.

– Om nedskärningarna inom arbetsförmedlingarna genomförs som aviserats kommer inte bara Kristofer att förlora en av sina viktigaste kontakter.

– Det kommer att drabba en ny generation unga med dövblindhet som kommer att må ännu sämre, säger han.

Anne Jalakas

Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor

Från årsmötet

Vi vill första hand tacka de som kom på FFS årsmöte i Stockholm på Scandic Continental den 3 april. Det genomfördes ett stadgeenligt möte samt diskussioner om hur vi ska kunna locka fler medlemmar men även hur vi i framtiden ska kunna få tillräckligt med deltagare för att kunna genomföra FFS-konferenser. Ordförande för årsmötet var Krister Inde och ett stort tack för det Krister. Vi tackade av Catharina Månsson som gjort ett fantastiskt jobb i styrelsen. Vi vill passa på att hälsa Anna-Mira Osmani, Uppsala syncentral, välkommen in i styrelsen.

Tillsammans med representanter från svensk syn diskuteras hur vi kan sprida information om vilka utbildningar och konferenser det finns inom synområdet. Ett första steg är att det kommer att finnas en flik på FFS hemsida där vi kommer lägga ut utbildningar vi får reda på. Fortsättningsvis kommer även aktuella konferenser ha en egen flik. Vi tar tacksamt emot aktuella konferenser och utbildningar till adressen kansli@ffss.se så att vi kan hålla sidan uppdaterad.

Under årsmötet fick vi äran att gratulera årets FFS:are Katarina Söderqvist, SIUS-konsulent vid Arbetsförmedlingens enhet Syn Döv Hörsel Nord.

Vi ser fram emot hennes ledare i tidningen framöver.

Den inställda FFS-konferensen

Årets FFS-konferens fick ställas in på grund av för få anmälningar. Anledningar kan vara att verksamheter har svårt att få åka på konferenser, alla verksamma känner inte till konferensen.

Årsmötet förslög att FFS genomför en enkätundersökning till medlemmar kring vad de vill få ut av en konferens. Årsmötet föreslog vidare att FFS genomför en konferens under våren 2020, lunch till lunch. Enligt förslag skulle den kunna genomföras i anslutning till Synmässan i mars i Stockholm.

Nu ser vi fram emot ett spännande FFS år.

FFS styrelse

Årets FFS:are 2018 Katarina Söderqvist!

Årets FFS:are tillhör en lite mer okänd yrkesgrupp inom synområdet som borde lyftas fram för det fina arbete de gör genom att stödja personer med synnedsättning ut i arbete. Hon är en förebild för sin yrkesgrupp och lyckas ofta hitta rätt mellan arbetsgivare och personer med synnedsättning som söker arbete.

Med sin positiva energi, flexibilitet och kunskap har hon bland annat framgångsrikt under året lyckats stötta flera unga personer att finna en plats på arbetsmarknaden som är så viktig för identitet och självkänsla.

Årets FFS:are arbetar som SIUS konsulent på Arbetsförmedlingens enhet "Syn Döv Hörsel Nord" i Sundsvall.

Göteborgsprojekt för ökad rörlighet

Denise Cresso var en av de annonserade föredragshållarna på den inställda konferensen.

Denise Cresso är projektledare för Arvsfondsprojektet Vision & Motion inom föreningen MIS, Motions- och Idrott för Synskadade i Göteborg.

Projektet handlar om att ge ökad tillgänglighet till ett självständigt motionerande. SRF visade redan 2002 i en rapport om synskadeidrott att personer med synnedsättning har sämre hälsa än genomsnittet för att de rör på sig mindre än vad genomsnittet gör. Delvis för att de har svårt att få ledsagare för att motionera och förutsättningarna för självständigt motionerande är begränsat.

– MIS har en stuga vid Skatås friluftsområde i Göteborg, säger Denise Cresso. Där har vi byggt upp en testslinga med ljudorienteringsenheter där meddelande hörs via en app i mobilen (Tactile Flooring by Matting appen). Appen guidar människor att ta sig runt slingan. Detta r etapp 1 i vårt projekt Vision & Motion.

– I etapp två av projektet — som pågår nu — ska Chalmers teknologikonsulter göra en så kallad hälsoapp, bland annat men möjligheten att gå olika slingor som programmerats i förväg genom att använda telefonens GPS. Vi lägger dessutom in olika zoner som ska vara lätta

Anette Jernberg, från FSBU, Föreningen för Synskadade Barn och Ungdomar, tillsammans med Denise Cresso vid slingan.

att hitta och ta sig till. Vi ska också lägga in en tävlingsfunktion, en sorts orienteringstävling där man får poäng och kan tävla mot varandra.

– Etapp tre är lite mer visionär, att kunna motionera självständigt med hjälp av en kombination av olika tekniska innovationer. Bland annat via en teknik som används i galoppsammanhang för att styra en häst den kortaste vägen genom en bana. I vår vision har vi ett bälte som vibrerar när man kommer för långt bort från banan.

Projektet startade för ett år sen och fortsätter i ytterligare två år.

– Det är till största del unga människor med stor iPhonevana som har visat störst intresse, men inte enbart säger Denise Cresso. Det krävs ett viss mått av mod och önskan om att ta sig runt självständigt, både i stan men kanske framförallt i friluftsområden. Appen har därför en trygghetsdel som innebär att någon du väljer kan följa dig på en karta.

– Vi kommer alltid att behöva ledsagare i många sammanhang, men via dessa olika appar, kan vi ta oss ut även om vi inte har någon ledsagare.

JW

Hur använder personer med synnedsättning internet?

Stefan Johansson var en annan av de annonserade föredragshållarna.

Via två stora undersökningar har Begripsam tagit fram uppgifter på hur personer med funktionsnedsättningar använder internet. Över trettio olika grupper har granskats. I många fall går det också att jämföra med hur hela den svenska befolkningen använder internet. Så kan vi till exempel se att medan ungefär åtta procent av befolkningen har en blogg så har 44 procent av kvinnor med autism en blogg. Motsvarande siffror för personer med synskador är att 11 procent av de blinda och 13 procent av de gravt synskadade deltagarna i våra undersökningar har en blogg.

I de flesta fall kan vi dock se att personer med funktionsnedsättning använder internet mindre än genomsnittet för den svenska befolkningen. Dessa skillnader brukar beskrivas som digitala klyftor.

Det är undersökningarna "Svenskarna med funktionsnedsättning och internet" och "Skåningar med funktionsnedsättning och e-hälsa" som gör att det nu finns möjligheter att göra jämförelser. Den grupp som visat sig ha störst svårigheter med internet är personer som

har lässvårigheter eller intellektuell funktionsnedsättning. Att ha svårt att läsa eller att ha svårt att förstå skapar alltså de största hindren. För många synskadade ligger de största hindren i att de olika resurser på internet som man vill använda är felkonstruerade. Då fungerar inte samspelet med de egna hjälpmedlen.

Resultat för blinda och gravt synskadade

Den här undersökningen vänder sig till personer som använder internet. Tidigare undersökningar har visat att det finns många synskadade personer som inte använder internet alls. Så de siffror vi presenterar rör alltså synskadade personer som använder internet. Vi ville veta vad de använder internet till och även att jämföra med andra grupper och med befolkningen som helhet.

E-hälsa – tjänsterna är för dåligt utformade

I en undersökning i Region Skåne kunde vi se att 41% av blinda och gravt synskadade i personer dagligen använder någon sorts tjänst på nätet. e-tjänster. 26% använder aldrig någon e-tjänst men när vi frågar specifikt om e-hälsotjänster, typ 1177 Vårdguiden säger 44% att de aldrig använder vårdtjänster på nätet. Det är bara 16% som

säger att de inte vill använda vårdtjänster på nätet. Det här kan tolkas som att många är öppna för att använda e-tjänster inom vården men att nuvarande tjänster inte är tillräckligt bra utformade. De största bristerna är att tjänsterna inte fungerar tillsammans med hjälpmedlen och att det är svårt att navigera i tjänsterna. Deltagarna i undersökningen pekar ut den ökade flexibiliteten som den största fördelen med hälsotjänster på nätet. Helst vill dessa personer skicka e-post från sin dator men de gillar också SMS, webbsidor och appar men många påpekar att det ju gäller under förutsättning att tjänsterna görs tillgängliga. 96% känner till Vårdguiden 1177 på nätet men betydligt färre använder dessa tjänster. Den vanligast använda tjänsten är att kontakta en mottagning, vilket 53% har gjort. 41% har förnyat recept. Den minst använda tjänsten är "Hålla koll på läkemedel" och "Stöd och behandling, som 12% har använt. När vi frågat varför man inte använder en tjänst även om man känner till den så är det bara 21% som säger att det beror på att de inte har behov av tjänsten. Annars är det tillgänglighetsbrister, otrygghet, eller att det är för svårt, som anges som största orsaker men också att det finns andra alter-

nativ som anses enklare. Från en annan undersökning har vi sett att 64% av gravt synskadade om möjligt undviker att boka tider inom vården via internet medan 36% blinda personer säger samma sak.

En fjärdedel är positiva till att ha robotar i hemmet som hjälper till med hushållssysslor och ytterligare 30 procent kan kanske tänka sig det. Men om roboten ska hjälpa till med personliga behov är det 11 procent som är positiva till det.

Är internet svårt?

I undersökningen ”svenskarna med funktionsnedsättning och internet” har vi undersökt hur personer med över 30 olika diagnoser och funktionsnedsättningar använder internet. I undersökningen har 57 personer med gravt synskadade och 30 blinda personer deltagit. Totalt deltog knappt 800 personer.

Vi ställde frågan om deltagarna tycker att internet är svårt och i så fall varför. 42% av personer med gravt synskadade och 31% av blinda personer tycker inte att internet är svårt. Resterande har rapporterat en rad olika svårigheter. De största problemen är att det är svårt att navigera, svårt för att det inte fungerar med hjälpmedlen, svårt att använda tjänster och svårt för att design och utformning är störande. Överlag rapporterar blinda personer en högre grad av svårigheter. Över hälften av de blinda deltagarna och 43% av de gravt synskadade deltagarna brukar be om hjälp med att göra saker på

internet.

Förutom att flera deltagare kopplar svårigheterna till bristande utformning lyfter också flera deltagare upp bristande utbildningsmöjligheter:

”Det är nästan omöjligt att få pedagogisk träning i att använda de fantastiska möjligheter som finns. Det är helt omöjligt att komma vidare och använda dessa fina möjligheter som finns. Lärotillfällen saknas och man kan inte ensam uppfinna handhavandet.” (Citat från deltagare i undersökningen).

Det är också vanligt att deltagare tar upp att de har gammal utrustning och att det kan vara svårt att hänga med och skaffa ny:

”Datorn är för gammal. Svårt att lära sig nya program. Använder internet i telefonen ibland.” (Citat från deltagare i undersökningen).

Den bristande tillgängligheten skapar svårigheter och är en källa till irritation:

”Mina största svårigheter på internet handlar om otillgänglighet. Vissa hemsidor är utformade på ett sätt som gör det både ansträngande och tidskrävande att navigera på dem med skärmläsare.” (Citat från deltagare i undersökningen).

”Vissa sidor är inte överskådliga grafiskt vilket gör dem svårnavigerade för den som använder förstöringsprogram. Andra sidor är inte korrekt byggda vilket gör att talsyntesen tappar bort sig eller inte läser upp all information.”

(Citat från deltagare i undersökningen).

Att vi ändrar våra sätt att interagera med tekniken kan också skapa nya svårigheter. Om vi förr anslöt till nätet hemifrån, via en dator och där vi kunde kontrollera exempelvis ljusförhållanden så ställer dagens rörliga användning av nätet till nya problem:

”Kan inte använda smartphone eller läsplatta utomhus i solljus eller i lokaler med stark belysning, t.ex. varuhus och apotek.” (Citat från deltagare i undersökningen).

Det är de blinda personerna som rapporterat större svårigheter i att använda internet. Det kan bero på att i vår undersökning så använder blinda personer internet till mer saker än vad de gravt synskadade personerna gör. Bland gravt synskadade säger 46% att de är fullt delaktiga i det digitala samhället och 52% att de till viss del är delaktiga. Motsvarande siffror för blinda är 55 respektive 41 procent.

”Jag gör så mycket som möjligt via digitala tjänster, då jag tycker att de ofta är smidigare än andra. Det är till exempel lättare att läsa saker på Internet än i pappersform. Jag känner mig delaktig i stora delar av det digitala samhället, men det finns fortfarande delar där min funktionsnedsättning gör att jag inte kan vara med.” (Citat från deltagare i undersökningen).

Facebook används av många; 84% av de blinda och 76% av de gravt synskadade. Vid

samma tid som vi genomförde den här undersökningen använde 74% av den svenska befolkningen Facebook.

Jämfört med befolkningen som helhet använder synskadade personer internet i mindre utsträckning för att betala räkningar och e-handla men användningen av mobilt BankID är ungefär densamma. 86% blinda och 68% gravt synskadade använder mobilt BankID. I befolkningen var det vid samma tidpunkt 78% som använde mobilt BANKID.

Många av deltagarna kan peka på positiva sidor med att använda internet:

”Som synskadad är transporter och nya platser något som har energi, ibland är det skönt att kunna göra tråkiga ärenden på internet istället. Såsom att handla, köpa biljetter och boka tider. Att göra det hemma i soffan sparar energi för mig, jämfört med att ta mig med vit käpp, kanske krånglande färdtjänst from någonstans där jag har svårt att orientera mig och visa de varor jag är intresserad av.” (Citat från deltagare i undersökningen).

”Jag kan betala räkningar. Jag kan skicka E-post. Jag tittar på Facebook. Jag lyssnar på radioprogram.” (Citat från deltagare i undersökningen).

En deltagare pekar på att en orsak till bristande tillgänglighet skulle kunna vara att hjälpmedlen inte hänger med i utvecklingen:

”Den sakta tilltagande otillgängligheten oroar mig. Beror

kanske inte på hemsidorna. En sida är helt otillgänglig med JAWS17. Det är inget fel på tillgängligheten om jag använder den ganska gamla JAWS13. Hur är det med skärmläsarnas kvalitet? Den verkar sjunka.” (Citat från deltagare i undersökningen).

Ett vanligt problem tycks vara att när en tjänst utvecklas digitalt så glömmar man bort att vissa användare har specifika krav. I ett manuellt system kompenseras sådana brister ofta av att personal kan hantera även ovanligare fall. Om dessa glöms bort när tjänster utvecklas kan det bli problem:

”Kan ej köpa tågbiljetter då det ej går att boka ledsagning via nätet.” (Citat från deltagare i undersökningen).

89% av de gravt synskadade har tillgång till en smart telefon men bara 52% tycker att de har tillräckliga kunskaper. 100% av de blinda deltagarna har en smart telefon och i den gruppen tycker 76% att de har tillräckliga kunskaper. För många har de smarta telefonerna inneburit en stor förändring:

”iPhone med VoiceOver är nog det bästa som hänt när man är blind. Det viktiga är dock att det finns bra utbildning på hur man använder denna funktion och telefonen som helhet. Det är också viktigt att det kommer bra appar till telefonen som fungerar med VoiceOver. Det är också viktigt att få reda på vilka appar som är bra när man ser dåligt eller inget. Det vore fantastiskt om någon kunde ta

fram en enkel och funktionell handbok till hur VoiceOver används så att man kan sprida den fantastiska funktion och detta hjälpmedel till många fler! Kommentarer som jag gjort i denna undersökning har jag gjort genom att diktera in svaren med iPhones dikteringsfunktion.” (Citat från deltagare i undersökningen). Kommentaren är ganska typisk för de kommentarer vi har fått in. Även i de fall där tekniken i sig fungerar bra finns det problem med för lite utbildning och för få chanser att prova och lära sig hur apparater och appar fungerar. Många känner att de skulle kunna få ut mer av tekniken om de fick bättre utbildning.

Några viktiga slutsatser:

Vi har granskat över 30 olika typer av funktionsnedsättningar och bland dessa grupper hör personer med synskador till de som använder internet mest. Det finns digitala klyftor mellan synskadade personer och befolkningen som helhet

Om webbsidor och tjänster konstrueras så att de blir tillgängliga skulle användningen av internet troligen öka bland synskadade personer.

Utbildning och att få chansen att löpande hålla sig uppdaterad är mycket viktigt. Där verkar det finnas stora brister idag.

Stefan Johansson
Begripsam

Något förkortad av redaktionen

Synutveckling och barns syn i Örebro

Året 2005 tog jag min examen i arbetsterapi och efter detta har det varit på Gotland som arbetet med rehabilitering har skett. 2016 började jag på Syncentralen i Visby. Under åren så har diverse olika kurser och utbildningsdagar gjorts. Att fylla på vetenskap med både erfarenhet men även genom kurser av dess olika slag är något jag drivs av. Som synpedagog på en liten syncentral så förväntas man vara kunnig inom många områden och att fylla på med kunskap är oerhört viktigt enligt min mening för att utvecklas inom sitt yrke. Det dök upp information om en kurs på avancerad nivå, Vårterminen 2019, Institutionen för hälsovetenskaper, Örebro Universitet. Synutveckling och barns syn. Denna var jag snabbt att ansöka till och var en av 25 som fick påbörja denna.

Kursen pågick från den 13 mars 2019 till och med 14 maj 2019. Under dessa veckor har kursdeltagarna tagit del av flera föreläsningar, vi har även haft en salstentamen och gjort skriftlig rapport och redovisning. Kursansvarig har varit Moa Wahlqvist och vid sin sida har hon haft initiativtagaren till kursen Ewa Nielsen. Utbildnings- och forskningsadministratör var Anna Melander.

Vid 4 tillfällen har klassen samlats i Örebro. Resterande

tid har studierna skett på ens egen hemmaplan. Att åter vara student har varit utmanande, att jonglera och balansera jobb, familjeliv och studier, men ack så tilltagande och lärorikt det är att få utvecklas och få nya lärdomar. Dessutom påmindes jag snabbt av studentlivets fikakultur som jag direkt åter tog till mig i mina vardagsvanor. Extra fika som en motivationsfaktor är ju rysligt trevligt när pluggandet innebär att bredvid böckerna ska det finnas en god kopp kaffe och gärna en fika. Flertalet timmar sittandes med litteratur på kvällar och helger för att ta in så mycket kunskap det bara går under denna tid. Med mål i sikte fick min familj under denna tid leva med att jag tog över det stora köksbordet hemma för att få plats med diverse papper och litteratur för att ha överblick och kunna läsa när som, under denna tid blev de förpassade till soffan och ha soffbordet som matbord, vilket barnen i familjen tog an direkt, utan någon diskussion.

Kursen omfattade 7,5 högskolepoäng, två examinationer, en skriftlig salstentamen med avseende på anatomi och fysiologi och den andra ett självständigt rapportarbete där utgångspunkt låg i att utefter ett fall beskriva och bearbeta det som kursen har bestått av. Det självständiga arbetet examinerades både

genom en skriftlig rapport och ett tillfälle med seminarium där vi studenter fick redovisa våra arbeten och kommentera på varandras rapporter. Spännande att ta del av vad ens gruppkamrater skrivit och resonerat kring. Det är bland annat i möten med andra kollegor vi lär oss och utvecklas i vår profession när vi diskuterar kring dessa gemensamma frågeställningar.

Första träffen för kursen var i Törnqvistsalen på Universitetssjukhuset Örebro. Efter introduktion av Moa och Ewa, presentation av oss kursdeltagare och intagande av den viktiga fikan så var ögonläkarna först ut att ta sig ann oss studenter som beslutat oss att gå denna uppdragsutbildning. Niklas Karlsson och Despina Tsamadou båda ögonläkare på Ögonkliniken, Universitetssjukhuset Örebro föreläste. Niklas om ögats anatomi och fysiologi och Despina om Synutveckling och vanliga sjukdomar, Barn och synutveckling, vad är förväntat och när det inte är det vad händer då?

Dag två blev det fokus på Funktionell synobservation och bedömning där föreläsare Annika Södergren, synpedagog, Resurscenter Syn, Specialpedagogiska skolmyndigheten, tog hand om oss under dagen. Med engagemang och erfarenhet fick

vi både flertalet tips, råd och mer kunskap inom detta angelägna område. Dagen avslutades med en inblick i ”Teach CVI” där Annika lämnade över ordet till sin kollega Judith Cederhag. Efter dessa två dagar var det dags att återgå till ens egen vardag med jobb och numera studier under ett par dagar innan det åter var dags att träffa klassen igen.

Vid nästkommande Örebro-dagar så var det först ut Håkan Thorsén, docent i omvårdnad med inriktning mot etik, Institutionen för hälsovetenskaper, Örebro Universitet. Med stora inlevelser och det mångåriga erfarenhet inom etikområdet han besatt så djupdök vi in i olika etiska dilemman kring bemötande, olika insatser, tankesätt och hur lösningar kan ske med mera.

Föreläsningen ”Introduktion till Internationell klassifikation av funktionshinder, funktionsnedsättning och hälsa (ICF)”, med föreläsare Sarah Granberg, lektor och medicine doktor i handikappvetenskap, fick vi ta del av på Blackboard, då tyvärr denna fick ställas in. Då är det tur att med dagens teknik det går att lösa smidigt med en föreläsning på nätet. Blackboard är en webbaserad inlärningsmiljö, där vi kunnat ta del av rapporter, litteraturlistor föreläsningmaterial med mera.

Vidare i föreläsningarna stod teknik och hjälpmedel på tur. ”Teknik och hjälpmedel – från definition till funktion”, med föreläsare Karin Jönsson, expert och utprovning- och utbildningskonsult, Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor

och Thomas Ragnarsson, synpedagog/rådgivare, Resurscenter Syn, SPSM, Nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor. Dessa två hade en givande och underhållande genomgång kring just detta med teknik och hjälpmedel.

Dessa dagar vid andra tillfället i studentstaden avslutades med orientering av ett identifieringsprojekt gällande förekomst av kombinerad syn- och hörselnedsättning/dövblindhet hos barn och ungdomar som tillhör habiliteringsverksamheten inom region Kalmar län. Föreläsare var Cathrine Johansson, leg sjukgymnast och specialist inom pediatrik sjukgymnastik. Därefter var det åter dags att ta sig hem med valt färdmedel och återgå till kaffe, studier och näsan i böckerna. För tredje tillfället skulle börja med skriftliga salstentamen.

Efter viss förvirring gällande lokal som tentamen skulle ske i kunde vi komma igång att få ner kunskapen på pränt utefter de frågeställningar som efterfrågades. Denna tentamen gjordes med stor koncentration och för oss allra flesta i klassen behövdes dessa tre timmar som var avsatt. Vi hade mycket att skriva och förmedla.

Med skrivkramp och tömda hjärnor samlades klassen åter efter lunch och vi tog oss ann Personcentrerad vård ledd av föreläsare Kristina Luhr, distriktsköterska på Region Örebro län, Institutionen för hälsovetenskaper, Örebro Universitet. Ett område som känns självklart inom rehabilitering.

Efter denna dag träffades en del av kursdeltagarna för att äta gott, prata om livets aktiviteter samt våra jobb och arbetsuppgifter vi har på olika ställen runt om i Sverige. Vi hittade en restaurang med en härlig atmosfär och välsmakande mat.

Vid nästkommande dag kom Monika Estenberger, pedagog/konsult, nationellt kunskapscenter för dövblindfrågor och delade med sig av sin kunskap kring medfödd dövblindhet hos barn, samspel och kommunikationsutveckling. Vidare lämnades stafettspinnen kring föreläsare till arbetsterapeuten Jane Viding, Barnrättsombud, barn och ungdomshabiliteringen i Örebro. Hon föreläste om barnets perspektiv, barnperspektiv, barnrätt och barnkonventionen.

Nu efter sista föreläsningen och väl hemma igen var det dags att komma på och få ner mer kunskap och resonemang i form av rapportarbetet.

Sista dagen, sista tillfället, då avhandlades rapporten i mindre grupper och feedback fick vi. Därefter blev det en sista fika i Örebro innan tåget tog mig och kollegan Anita Dahlström åter till centralen i Stockholm för att hoppa på bussen till Nynäshamn där färjan skulle ta oss hem till Gotland igen. Om det blir fler kurser som Ewa och Moa ordnar återstår att se, men håll utkik, det ska jag göra i alla fall.

Nu väntar sommar och kanske en och annan kaffekopp med en bra bok i handen.

Väl mött!

Catharina Henriksson
Syncentralen Visby.

Optik för centrala synfältsbortfall på väg?

Just nu pågår ett forskningsprojekt på KTH i Stockholm om hur en ny sorts optik kan hjälpa personer med centrala synfältsbortfall. Lektor Linda Lundström berättar.

– Personer med stora centrala synfältsbortfall måste använda det perifera seendet till all typ av seende, så vi tittar på hur man kan förbättra kontrastseendet där och på hur personerna lättare skall kunna upptäcka och identifierar saker som till exempel ansikten ute i det perifera synfältet.

Forskarna på KTH försöker korrigera de optiska fel som ögat naturligt har ute i periferin och tittar på hur de kan göra bildkvaliteten på näthinnan bättre. De har sett att det är möjligt att förbättra perifert seende genom att korrigera optiken. Vilka optiska fel personer har är individuellt, men det finns några som återkommer och som de flesta har.

– Det gäller till exempel astigmatism, som nästan alla har tjugo grader ut i periferin, säger Linda Lundström. Därför vill vi undersöka vilken typ av korrektion som kan hjälpa många. I dagsläget arbetar forskarna med personer som har stora centrala synfältsbortfall.

– Det är ganska stora vinklar vi jobbar med, cirka tjugo grader ut, säger Linda Lundström. Där kan man ge de flesta förbättrat perifert seende.

Hon berättar att forskarna

försöker ta reda på hur mycket de behöver förbättra bildkvaliteten på näthinnan för att kunna förbättra synen. Syntesterna gör de i en labb-miljö med hjälp av en dator. Försökspersonen får titta på olika typer av mönster på datorskärmen och svarar vad hen ser för något genom knapptryckningar. För att korrigera mer oregelbundna fel som glasögon inte kan avhjälpa har forskarna även ett system med adaptiv optik.

– Vi använder en spegel som är böjbar. När försökspersonen tittar via spegeln kan vi få den att ändra form så att den kompenserar för de optiska felen i ögat.

Än så länge är inte den här typen av optik bärbar. Testerna sker i en labb-miljö där försökspersonen sitter still med huvudet i ett huvudstöd. En bärbar lösning är dock kanske inte långt borta.

– Redan idag finns möjligheten att ge en sådan behandling, säger Linda Lundström. Man skulle kunna kompensera för synfelen i periferin med hjälp av kontaktlinser eller inter-okulära linser, det vill säga linser som opereras in i ögat som vid en gråstarrsoperation. Dock känner jag inte till att det görs någonstans.

Hon berättar vidare att några av de kontaktlinser och inter-okulära linser som tillverkas

idag kan korrigera för de aktuella synfelen, men det görs bara för centralt seende. Det är ingen tillverkare som tillverkar den typen av linser för att korrigera synfel i periferin.

Forskarna på KTH har kontakt med tillverkare, men behandlingen ligger fortfarande flera år fram i tiden.

Den patientgrupp som skulle vara mest gynnad av dessa nya typer av optiska lösningar är personer som har diagnostiserats med en macula degeneration som innebär stora centrala synfältsbortfall. Denna form av synnedbättring brukar inträffa när personerna är i hög ålder.

Linda Lundström vill gärna komma i kontakt med personer som har stora centrala synfältsbortfall och som är intresserade av optik.

– Genom att vara en forskningsperson hos oss får vi jättemycket hjälp med att se hur vi skall utveckla de här nya optiska hjälpmedlen.

Forskarna erbjuder försökspersonerna en gratis undersökning för att ta reda på ifall det redan idag finns någon form av glasögon som skulle kunna korrigera deras synfel på ett bättre sätt än de som de använder idag.

Detaljseendet, som behövs vid exempelvis läsning, går inte att förbättra med den här nya typen av optik.

Eva Fridh

Bristen på ledsagning ett huvudtema

Den 3-5 maj samlades cirka 1350 SRF-medlemmar från hela Sverige på Stockholm Waterfront Congress Centre. Temat för Synskadades Riksförbunds medlemsforum var att spränga gränser.

Medlemsforumet invigdes egentligen först på lördagsförmiddagen men redan klockan 15.00 på fredagen var det full aktivitet. Då manifesterade cirka 400 personer på Sergels torg för rätten till en gratis och flexibel ledsagarservice. Åhörarna var väl påpälsade i den kyliga vårsolen och höll sig varma genom att sjunga en ny version av Pink Floyds The Wall. ”Vi behöver ingen lustjakt. Ingen lyxig limousin. Vi vill bara vara fria människor i demokratin. Vår frihet! Nu är vi på väg. Steg för steg från A till B utan att se”. SRF:s förbundsordförande Håkan Thomsson höll tal och delade upp ledsagarservicen i tre lika nödvändiga delar: ledsagning i vardagen, ledsagning vid resor samt ledsagning inom hälso- och sjukvården. Hans budskap till politiker, jurister och andra beslutsfattare var att ledsagning teoretiskt sett är en rättighet för blinda och gravt synskadade, men LSS-lagen har fått en konstig tillämpning i en del rättsfall. Det gör att en del kommuner tolkar det som att personer med synnedsättning inte tillhör lagens personkrets.

– Detta är fel och vi hoppas få till stånd en rimlig rättstillämpning på detta område. Det som egentligen borde göras är att förtydliga lagen så att domstolarna inte kan hamna så snett i sina bedömningar, men i väntan på det så får vi försöka att ansöka och argumentera för varför att vara blind är ett så omfattande funktionshinder att vi skulle behöva insatsen ledsagarservice.

Enligt Håkan Thomsson står det i lagens förarbeten att personer med grav syn- eller hörselnedsättning skall omfattas av LSS-lagen. Han fortsatte:

– Jag tror att de flesta inser att det är självklart att ser man ingenting då behöver man då och då ha hjälp att förflytta sig från punkt A till B och få upplevelser på vägen. Den hjälpen kan man få via ledsagarservice som alltså borde vara en rättighet. Vi kräver politisk handling nu.

Håkan Thomsson pekade på skillnaderna mellan ledsagarservice enligt LSS och Socialtjänstlagen. Ledsagarservice enligt LSS är alltid gratis medan många kommuner har en timtaxa och en rad andra begränsningar för ledsagarservicen enligt Socialtjänstlagen. I genomsnitt tar kommunerna ut en avgift på 243 kronor per timme för ledsagarservice enligt den senare lagstiftningen.

– Det är ganska absurt att

behöva betala 243 kronor per timme för att kunna handla lite mjölk och pålägg eller för att handla ett par jeans eller för att ta en promenad i parken. Det borde vara gratis.

Efter publikens applåder gav Håkan Thomsson ett exempel på hur bristen på ledsagarservice kan ställa till det. När han och hans fru precis hade fått barn fick hon mat på BB i Uppsala, medan han inte kunde få hjälp med att köpa mat till sig själv. Sjukhuset erbjöd nämligen inte ledsagarservice.

– Då var det inte kul att vara blind. Det var förnedrande att inte kunna få hjälp.

Därför är förbundsordföranden glad när han hör om Umeå regionsjukhus där ledsagarservicen fungerar bra. Tanken var att företrädare för region Västerbotten och Umeå kommun skulle ha varit på plats för att berätta om hur deras service fungerar, men flygstrejken satte stopp för detta.

Då blev det istället tid för lite extra beröm av Swedavia och Stockholms lokaltrafik, som enligt Synskadades Riksförbund utför ledsagarservice av god kvalitet.

En annan begränsande faktor Håkan Thomsson lyfte fram och som han menar förhindrar en väl fungerande ledsagarservice är att tjänsten ofta måste beställas minst 24 timmar i förväg. Publiken protesterade mot detta

genom att skandera: ”spontanitet en rättighet”. Under manifestationen fanns möjlighet för allmänheten att prova på ledsagning iförda ögonbindel. De kunde även få information om Synskadades Riksförbund och om ledsagning vid några utplacerade informationsbord.

På lördagsförmiddagen var det dags för själva invigningen. Deltagarna, som satt i Waterfronts största konferensrum, fick bland annat lyssna till riksspelmannen Ida Meidell Blylods vackra fiolspel och stå-uppkomikern Johans Seiges skämt om bland annat vådan av att inte kunna se om man skall utföra ett bankrån. Båda dessa personer har egen synnedsättning.

Under lördagens invigningsceremoni delades även stipendiet till Eva Björks minne ut för första gången. Syftet med stipendiet är att främja och synliggöra punktskrift och taktila bilder. Eva Björk var en mycket aktiv och uppskattad person inom synskaderörelsen; en ikon enligt SRF:s förbundsstyrelseledamot Alireza Gahnbar Alipour. Därför var han nöjd med att kunna dela ut stipendiet till en person som han kallade för en annan ikon i synskaderörelsen, nämligen Sten Gustavsson. Den överväldigade och hedrade vinnaren arbetade i många år på Talboks- och punktskriftsbiblioteket och fortsatte att engagera sig i att dokumentera punktskriftens historia även efter att han gått i pension. Juryns motivering löd: ”För ditt betydelsefulla arbete att sprida information kring punktskriftens

Från invigningen

historia. Dina kunskaper och engagemang är ovärderliga och ditt sympatiska och sinnrika sätt inspirerar andra. Du är en riktig eldsjäl”. Förutom äran och högljudda applåder belönades Sten Gustavsson med ett diplom och en prissumma på 10 000 kronor.

Efter lunchen kunde forumdeltagarna delta i ett antal olika seminarier och workshops, prova på show down som är synskadevärldens motsvarighet till bordtennis, skapa något under handledning av synskadade konstnärer och konsthantverkare, sjunga folksånger eller besöka olika montrar. Några av alla ämnen som fanns att välja mellan i det digra workshops- och seminarieprogrammet var självkörande bilar, möjligheterna att handla mat på Internet, SFR:s historia samt tre blinda båtbyggares berättelse om hur de byggde en båt på egen hand. I montrarna kunde forumdeltagarna bland annat prova nya hjälpmedel,

få veta de senaste rönen inom optik för att kompensera centralt synfältsbortfall, lära sig mer om ledarhundar eller boka in en semestervecka på Almåsa havshotell. Almåsa ägs av Synskadades stiftelse och marknadsför sig som en anläggning som är tillgänglig för personer med synnedsättning. Därefter återsamlades alla i den stora konferenssalen för att lyssna på Babben Larsson, som bjöd på en föreläsning om utbrändhet och friskvård som förtjänstfullt kombinerade allvar och humor.

Lördagskvällen avslutades med en tre-rätters middag och dans till tonerna från bandet Synliga. Bandet består enbart av artister med synnedsättning och deras låtar handlar oftast om hur det är att inte se. På söndagen kunde barnfamiljerna åka till Skansen medan resten av forumdeltagarna åt frukost i lugn och ro innan de inledde hemfärden.

Eva Fridh

En ny sorts glasögon

Ny sorts glasögon hjälper personer med synnedsättning att se detaljer på avstånd

Med hjälp av en ny sorts huvudburen kameraenhet kan personer med synnedsättning ta del av visuell information på avstånd. Christer Gustavsson från Nordic Eye i Växjö demonstrerade produkten *Acesight* under SRF:s medlemsforum i Stockholm.

– Glasögonen kan hjälpa dig i vardagen, till exempel när du är ute och går, om du vill se en fotbollsmatch eller titta på TV, säger han.

Enligt Christer Gustavsson är just TV-tittande ett stort problem för personer med synnedsättning.

– Antingen skall man sitta nära och då ser man inte hela TV:n eller så skall man sitta längre ifrån och på något sätt förstora bilden och då ser man i alla fall inte hela TV:n.

Nya Synvärldens reporter får hjälp att sätta på sig de fyrkantiga glasögonen. De är kopplade till en cykelhjälmliknande hjälm och till en trådlös fjärrkontroll. Hela utrustningen väger runt 1-1,5 kilo och känns rätt otymplig. Christer Gustavsson förklarar att bilden flyttas väldigt nära ögonen och zoomar sedan in bilden på en iPad som står ungefär en och en halv meter bort. Tyvärr ser reportern för dåligt för att kunna urskilja

mer än en blå bakgrund och en brunsvart fläck som rör sig. Tydligt visas ett naturprogram på iPaden och mitt i blickfånget syns en utter. Reportern vrider på huvudet för att ta reda på vad som finns i omgivningen. Mitt i blickfånget hamnar hennes led-sagares uppförstorade ansikte som är betydligt mindre suddigt än vad ansikten annars brukar vara. Reportern kan urskilja ögonen, näsan och munnen, vilket hon annars inte kan göra. Det blir som en kamerabild och reportern upplever det som om hon skulle filma. Dock sparas inte livebilderna automatiskt, men det går att göra det om man så önskar. Fjärrkontrollen är enkel att hantera med tydligt kännbara knappar, tycker hon. In- och utzoomningen sker steglöst.

För den som har bättre syn än reportern borde detta kunna

vara ett användbart hjälpmedel. Tack vare det är det möjligt att ta del av detaljerad, visuell information på avstånd och känna igen ansikten, läsa information på exempelvis skyltar, tidtabeller, menyer eller titta på TV. Glasögonen finns ännu inte som hjälpmedel hos någon av landets syncentraler. De kostar mellan 50 000-60 000 kronor styck.

Eva Fridh

Ett par nya läsapparater

Insyn har en ny produkt som heter *i-loview 13 FHD*. Några data:

- Lätt ihopfällbar läskamera med avståndsfunktion och sminkspegel
- 13.3" bildskärm
- Full HD upplösning 1920x1080
- Förstoring 1.2-150X
- 5 timmars drifttid på batteri
- 320x373x61 mm i hopfällt läge
- Referens o kuliss funktion
- Panorering i fryst bild
- Vikt 3.9 kg inkl. batteri
- Artikelnummer 1-2350
- Pris 24 500 kr exkl moms

Dessutom en ny läsmaskin med bildskärm *OmniReader*. Data:

- Liten portabel skannermaskin
- Skannar blixtnabbt in ett papper, tolkar och läser upp texten på svenska.
- Fler röster på andra språk medföljer.
- Texten presenteras på den inbyggda 10" stora bildskärmen, texten kan justeras i storlek och färgsättning för bästa synergonomi.
- Enkel att bära med sig, laddningsbara batterier ger stor frihet.
- 13 Mp Autofocus kamera.
- Vikt 1.5 Kg
- Storlek 249x276x105 mm.
- Batteritid ca 12 timmar.
- Fungerar även som läskamera
- Artikelnummer 1-5420

Kalendern

2019

v 34-36

Deafblind Challenge, Torbjörn Svensson

Treriksroset-Smygehuk
<http://www.torbjornsvensson.com/deafblind-challenge-treriksroset-smygehuk-2019/>

10 september

Vaxholms kommun/SRF

Ögats dag

Vaxholm

10-12 september

ESLRR Conference

Manchester, England
www.eslrr.org/next-conference

19-20 september

LVI-dagarna

Växjö
www.lvi.se

22-23 oktober

Fokus Hjälpmedel

Stockholm
stockholm.medtechhjalpmedel.se

29 oktober

SRF Ögats dag

Karlskoga

16 november

SRF Ögats dag

Halmstad

2020

23-24 mars

Synmässan

Göteborg
www.svensksyn.se

25-26 mars

Synmässan

Malmö
www.svensksyn.se

30-31 mars

Synmässan

Stockholm
www.svensksyn.se

16-17 april

SHIF konferens

<https://synhorsel.wordpress.com/>

12-16 jun

Low Vision Conference 2020

Dublin, Irland
www.islrr.org

19-24 juni

WBU-ICEVI General

Assembly

Madrid
<http://icevi.org/2020-wbu-icevi-general-assembly/>

22-25 jun

17th, International Mobility

Conference, IMC 17, 2020

Göteborg
www.ips.gu.se/imc17

2021

8-12 aug

10th Conference, ICEVI Europe

Jerusalem
<http://icevi.org>

datum ej beslutat

Nordisk kongress synpedagogik/ FFS

Danmark
www.nordisksynkongress.com/